

Education

Andrey Maksyutov

Inna Rozhi

Liubov Bezlatnia

THEORETICAL FUNDAMENTALS OF PATRIOTIC EDUCATION OF STUDENTS - FUTURE GEOGRAPHY TEACHERS

Становлення незалежної України як єдиної політичної системи, зміни в соціально-економічному устрої держави – все це визначає кардинальні світоглядні переорієнтації у світосприйнятті та функціонуванні української спільноти на зламі XX – XXI сторіч. Сучасні тенденції розвитку суспільства зумовлюють актуальність відродження проблеми патріотичного виховання молоді, становлення національної освіти як соціокультурного явища. У Законі України «Про освіту», державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»), Законі України «Про загальну середню освіту», Національній доктрині розвитку освіти, Концепції педагогічної освіти, Концепції національної системи освіти як стратегічні визначаються завдання виховання в особистості любові до Батьківщини, усвідомлення свого громадського обов'язку на основі національних і загальнолюдських духовних цінностей, утвердження якостей громадянина – патріота України як світоглядного чинника [4, 3, 5, 4, 7, 12]. Патріотизм покликаний дати новий імпульс духовному оздоровленню народу, формуванню в Україні громадянського суспільства, правової європейської держави, яка передбачає трансформацію громадянської свідомості, моральної правової культури особистості, розквіту національної самосвідомості і ґрунтується на визнанні пріоритету прав та свобод людини.

Як зазначено в державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»), відродження і розбудова національної системи освіти є найважливішою ланкою виховання свідомих громадян Української держави, формування освіченої, творчої особистості, становлення її фізичного і морального здоров'я, забезпечення пріоритетності розвитку людини,

відтворення й трансляції культури і духовності в усій різноманітності вітчизняних і світових зразків [3].

У Концепції національного виховання студентської молоді вказано, що ідеалом сучасного виховання є «... різнобічно та гармонійно розвинений національно свідомий, високоосвічений, життєво компетентний громадянин, здатний до саморозвитку та самовдосконалення» [7].

Таким чином, однією з найголовніших ідей сучасної вітчизняної освіти є формування соціально-активного громадянина демократичного суспільства, який у своїй життєдіяльності керується загальнолюдськими і культурно-національними цінностями.

Сьогодні особливо важливо відтворити в українському суспільстві почуття істинного патріотизму як духовно-моральної та соціальної цінності, сформувати у молоді громадянсько активні, соціально значущі якості, які вона зможе проявити в усіх видах діяльності, і, перш за все, пов'язаних із захистом інтересів своєї родини, рідного краю, народу та Батьківщини, реалізації особистого потенціалу на благо зміцнення України [5].

Проблема національного, громадянського та патріотичного виховання в Україні розроблена в працях І. Беха, А. Бойко, М. Боришевського, О. Вишневського, П. Ігнатенка, О. Киричука, В. Кузя, Ю. Римаренка, О. Сухомлинської, К. Ушинського та ін.

Всі дослідження в галузі патріотичного виховання можна умовно поділити на два напрямки наукових досліджень: розгляд патріотичного виховання студентської молоді та патріотичного виховання учнівської молоді. Проблемам, пов'язаним з вихованням патріотизму присвячені численні дослідження провідних українських науковців: взаємозв'язок патріотичного, громадянського та національного виховання висвітлено в працях В. Гонського, М. Качура, О. Коркішко, І. Мартинюка В. Паплучного, Ю. Римаренка, Г. Шевченко та ін.; національно-патріотичне виховання на традиціях українського народу розглядали О. Гевко, М. Стельмахович, М. Щербань та ін.; розвиток теорії та практики виховання, в тому числі національного і патріотичного, на засадах

православної моралі досліджено в роботах М. Євтуха, В. Зеньківського, Т. Тхоржевської та ін.

Значення ціннісних орієнтацій у вихованні громадян вдало ілюструється твердженням О. Вишневського, що «... між системою вартостей і стратегією виховання існує взаємна залежність, але в цьому симбіозі все ж переважає система вартостей, бо вона йде від самого життя народу, його історичного досвіду, віри, потреб і прагнення самореалізації» [2].

І. Бех наголошує, що розвиток патріотичної і гуманної особистості спирається на її духовність, адже «... духовність так чи інакше передбачає вихід за межі егоїстичних інтересів, особистої користі, а цілі й наміри духовної зрілості особистості вкорінені в системі надіндивідуальних цінностей, завдяки чому вони виконують функцію вищого критерію орієнтування в світі й опори для особистісного самовираження» [1].

У той же час варто зазначити, що проблема виховання патріота є давньою, адже у різні історичні часи головною метою держави, сім'ї було виховання громадянина, патріота своєї країни.

Я. Коменський відзначав, що одним з головних напрямів виховання повинне бути виховання у дитині прагнення надавати користь своїми діями можливо більшій кількості людей. У «Великій дидактиці» він писав : «Лише б тоді настав щасливий стан в справах приватних і суспільних, якби всі прониклися бажанням діяти на користь загального благополуччя» [6].

Ідеал доброї, чесної, благородної, безкорисливої людини, патріота у своїх творах відстоювали І. Вишенський, І. Гізель, І. Величковський, П. Могила, Ф. Прокопович. Ідеал особистості патріота та носія свободи оспівував І. Котляревський. Т. Шевченко освіті надавав державо-, націє-, культурно-творчого значення. Тому понад усе ставив необхідність формування особистості – патріота, людини мудрого й доброго серця, здатної бути істинним сином своєї землі. Своєю творчістю Т. Шевченко довів, що найавторитетнішими педагогами є батьки, досвід вітчизняної та зарубіжної історії, дійсність, природа, рідна мова, рідна земля.

С. Русова писала, що не можна відділити від демократичного розвитку сучасних народів ідею націоналізації школи, адже лише вона утворює основу нації. Основними засобами, якими вона (школа) повинна керуватися є мова, історія і релігія. І що найголовніше: на учителя покладається велика місія, адже в його руках майбуття народу, бо діти, які вийдуть зі школи мають бути каменями у відбудові молодій українській державі, мають розробити свою культуру, свої національні скарби. Наукова думка доводить, що справжнє виховання є глибоко національним за своєю сутністю, змістом і характером. Національне виховання, за словами С. Русової, забезпечує кожній нації найширшу демократизацію освіти, коли її творчі сили не будуть покалічені, а значить, дадуть нові оригінальні, самобутні скарби задля вселюдського поступу: воно через пошану до свого народу виховує в дітях пошану до інших народів [14].

Наприкінці ХХ століття в Україні розпочалася нова історична доба – доба здобуття незалежності. І за цих умов, як вказує О. Коркішко, освіта покликана сформувати нову людину – компетентну, освічену, виховану – патріота, фахівця своєї справи [9]. Все це зумовлює потребу у вихованні нової генерації учителів, що володіють сучасними теоретичними засадами патріотичного виховання учнівської молоді, здатні підвищити статус патріотичного виховання в українському суспільстві загалом і в системі загальної освіти зокрема. В основу системи патріотичного виховання покладена національна ідея як консолідуючий чинник розвитку суспільства і нації в цілому, яка широко пропагується в краєзнавчо-туристичній роботі.

У вітчизняній школі завжди приділялася велика увага вихованню у підростаючих поколінь етичних якостей особи, колективізму, громадськості, любові до своєї Батьківщини, шанобливого ставлення до історії своєї країни, до геральдики, до свого народу. При цьому велику роль у вихованні патріотичних відчуттів відігравали засоби масової інформації: радіо, високохудожні вітчизняні кінофільми, театр, художня література. Педагогічні дослідження з проблеми патріотичного виховання радянського періоду чисельні і

різноманітні. У них розкриваються як теоретико-методологічні аспекти (сутність поняття «патріотизм», його характеристики, шляхи і засоби формування та ін.), так і прикладні (різні напрями патріотичного виховання: військово-патріотичне, виховання на трудових і бойових традиціях радянського народу, взаємозв'язок патріотичного, естетичного, групового виховання що вивчаються у різному віці тощо). А. Макаренко відзначав, що патріотизм виявляється не тільки в героїчних вчинках. Він вважав, що патріотизм проявляється у виконаній роботі людини, адже патріот завжди буде прагнути працювати для розвитку рідної країни [11]. Особливе значення в дослідженні питань патріотичного виховання цього періоду мають роботи В. Сухомлинського, який вважав, що школа повинна виховувати у молоді прагнення до беззавітного служіння Батьківщині, до активної трудової і суспільної діяльності. Визначаючи радянський патріотизм як «... благородну любов радянського народу до своєї Вітчизни» [16]. В. Сухомлинський підкреслював, що одним з головних виховних завдань школи є підготовка учнів до простої повсякденної праці, праці для суспільства як до патріотичної діяльності, причому сама діяльність дітей, що організовувалась педагогом з цією метою, є рушійною силою формування особи громадянина, яка росте. У своїх роботах В. Сухомлинський також указував і на складність у вихованні патріотизму, пояснюючи їх тим, що в повсякденному житті ми не зустрічаємося з мірою, за допомогою якої можна було б виявити цю «тяжко зрозумілу цінність» – патріотизм. Любов до Вітчизни стає силою духу тільки тоді, коли у людини відображені в свідомості образи, пов'язані з рідним краєм, мовою, коли з'являється відчуття гордості від того, що все це – твоя Батьківщина [16].

Досліджуючи питання основ національного виховання, В. Кузь, Ю. Руденко, М. Стельмахович вказують, що однією з найважливіших якостей особистості є патріотизм. Це комплексна якість людини, яка має конкретно-історичний, суспільно-політичний, національний характер. Без національних ознак патріотизм перетворюється в абстрактно-бюрократичний, чиновницький.

Національний патріотизм починає зароджуватися в любові до матері й батька, рідної мови, культури [10, 13, 15].

Отже, на нашу думку патріотизм – це любов до Батьківщини, свого народу, турбота про його благо, сприяння становленню й утвердженню України як суверенної, правової, демократичної, соціальної держави, готовність відстоювати її незалежність, служити і захищати її, розділити свою долю з її долею.

Це надзвичайно складне і багатогранне поняття, один із найважливіших компонентів індивідуального та суспільного способів життя. На особистісному рівні патріотизм є пріоритетною стійкою характеристикою людини, яка проявляється в її свідомості, моральних ідеалах та цінностях. В реальній поведінці та вчинках. Це звичайний моральний стан життя людини. Він виявляється не лише в незвичайних ситуаціях, а в повсякденному вихованні особистістю своєї роботи, яка приносить користь і людині, і суспільству. Завдяки її творчій праці, любові, відданості розвивається почуття патріотизму.

Бути патріотом – це означає мати духовне піднесення, усвідомлення того, що Батьківщина є безумовною цінністю, яка дійсно й об'єктивно їй притаманна, приєднатися до неї розумом і почуттями. В той же час патріотизм передбачає відкриття в самому собі беззавітної відданості Батьківщині, спроможності безкорисливо радіти її успіхам, вдосконалення її, служіння їй. Патріотизм є творчим актом духовного самовизначення особистості. Це свідома громадянська позиція. Особлива спрямованість самореалізації і соціальної поведінки громадянина. Критеріями патріотизму є любов, вірність і служіння Батьківщині, турбота про забезпечення цілісності і суверенітету України, піклування про її постійний розвиток на шляху демократичного національного відродження, сприяння гармонізації державних, суспільних та особистісних інтересів у повсякденному житті. У випадку загрози національній безпеці патріотизм виявляється у готовності служити Україні, встати на її захист, у визнанні пріоритету суспільних і державних інтересів над особистісними. Таке

розуміння є основним для усвідомлення сутності цього феномену в умовах розбудови незалежної держави.

Також поняття «патріотизм» можна розглядати на макрорівні – це найвища форма розвитку патріотичних почуттів. Адже на такому рівні – це вже суттєва частина суспільної свідомості, яка проявляється в колективних настроях, почуттях, ціннісному ставленні до свого народу, його способу життя, національних здобутків і достоїнств, культури, традицій, героїчного історичного минулого і сучасної розбудови держави як єдиної нації, до безмежних просторів Батьківщини, її природних багатств. На цьому рівні патріотизм передбачає знання своєї «малої Батьківщини», рідного краю, любов до неї.

Визначальною рисою українського патріотизму є дієвість, яка спроможна перетворювати почуття в конкретні справи і вчинки на користь Батьківщини та держави. Патріот – це той, хто бачить труднощі, помилки, невирішені проблеми, розуміє соціально-політичну ситуацію в країні і світі і готовий долати перешкоди, йти пліч-о-пліч із Вітчизною. «Патріот – це той, хто в сьогоденних умовах недосконалого правового поля сприяє розбудові демократичної соціальної держави правовими методами. Він не ототожнює Україну, державу з владою, а усвідомлює, що влада має бути лише механізмом, засобом здійснення волі народу» [12].

Любов до Батьківщини в українського народу поєднується з вірою в неї, в її покликання, прекрасне майбутнє, що обов'язково відбудеться. Справжній патріот, керуючись сучасним досвідом і героїчним минулим народу, вірить, що він здолає всі історичні випробування, вийде з них міцнішим. Втім свідомий патріот бачить не лише духовну красу свого народу, а й його слабкості, помилки і недосконалості, розуміє, що в історії Вітчизни є й важкі сторінки. Національна гордість не повинна вироджуватися у самозадоволенні. Свідомий патріотизм нерозривний з відповідальністю. Процес відродження України потребує й усвідомлення кожним громадянином своєї відповідальності перед суспільством, народом, нацією. Відповідальність передбачає усвідомлення

необхідного і можливості вибору шляхів його реалізації. Також з патріотизмом поєднується етнічна самосвідомість громадянина, яка ґрунтується на його етнічній ідентифікації, що формується на основі знань свого народу, віри в його духовні сили.

Варто наголосити, що визначальною характеристикою національного патріотизму є його гуманістична моральність, яка притаманна громадянському суспільству. Вона включає виховання таких цінностей як доброта, увага, чуйність, милосердя, толерантність, чесність, працелюбність, справедливість, гідність, повага і любов до свої батьків, роду. Цінності моралі полегшують сприймання правових норм, які сприяють глибшому усвідомленні відповідних моральних істин.

На основі аналізу різних джерел можна констатувати, що існує неоднозначний підхід до визначення сутності патріотичного виховання.

Зокрема патріотичне виховання трактується як: складова загального виховного процесу підростаючого покоління, головною метою якого є набуття молодими громадянами 14-35 річного віку соціального досвіду, готовності до виконання громадянських і конституційних обов'язків, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин, формування особистісних рис громадянина Української держави, фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, інтелектуальної, правової, трудової, екологічної культури [4].

На нашу думку, патріотичне виховання – це складова загального виховного процесу, систематична і цілеспрямована діяльність органів державної влади, навчальних закладів і громадських організацій, яка спрямована на виховання громадянина – патріота України, готового самовіддано розбудовувати її як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу, забезпечувати її національну безпеку, який знає свої права і обов'язки, цивілізовано відстоює їх, сприяє єднанню українського народу, громадянському миру і злагоді в суспільстві.

Національна система виховання постійно відтворює і поглиблює емоційно-естетичний, художньо-творчий, моральний та інтелектуальний компоненти свідомості рідного народу, створює умови для розвитку і розквіту природних задатків і талантів кожного громадянина України, формування духовного потенціалу. Національне виховання реалізує глибоке і всебічне пізнання рідного народу, його історії, культури, духовності і націй на основі – пізнання себе як індивідуальності і як частки свого народу та ототожнення із державою, нацією. Саме нація – це система різноманітних природних (біологічних, зокрема анатомічних, фізіологічних), психічних, історично обумовлених ознак тіла, душі й розуму, тобто психології, характеру, інтелекту певної культурно-історичної спільності людей. У роботах В. Кузя, Ю. Руденко, М. Стельмаховича розкриваються культурно-історичні, національні підвалини виховного процесу в сім'ї, навчальних і позашкільних закладах різного типу. Концептуально осмислюються засади, основні напрями відродження наукової й народної національної педагогіки; обґрунтовуються проблеми оновлення змісту освіти, шляхи і форми виховання національної свідомості, національного характеру й етнічного складу психіки. У дослідженні виявляються компоненти духовності особистості, з'ясовуються найбільш дієві шляхи її формування. У оригінальних концепціях педагогіки народного календаря, педагогіки народознавства, козацької педагогіки, української національної системи виховання розкриваються сутність і специфіка національного виховання, змісту і напрямів роботи національної освіти. Автори вказують, що національне виховання – це історично обумовлена і створена самим народом система родинних цінностей, ідей, поглядів, переконань, ідеалів, традицій, звичаїв, навчально-виховних осередків, закладів та інших форм соціальної практики, спрямованої на організацію життєдіяльності підростаючих поколінь, виховання їх у дусі природно-історичного розвитку матеріальної і духовної культури нації [10, 13, 15].

Підводячи підсумки загальнонауковому аналізу, можемо стверджувати, що проблема патріотичного виховання є актуальною, а дослідження вищезазначених

науковців є базовими, на яких будується й розвивається виховання фахівців у закладах вищої освіти.

Патріотичне виховання майбутніх учителів географії – це комплексна, системна і цілеспрямована діяльність вищих навчальних закладів та інших соціальних інститутів, яка спрямована на формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння її становленню як правової, демократичної, суверенної держави.

Здійснений нами аналіз наукових досліджень свідчить про те, що патріотичне виховання майбутніх учителів є надзвичайно важливим завдання освітнього процесу закладів вищої освіти, адже саме вони сформуєть у недалекому майбутньому нову генерацію тих, хто плекатиме ніжні паростки глибоких громадянських почуттів у дитячих душах. Діти – це майбутні громадяни нашої країни, вони творитимуть історію, це майбутні батьки й матері, які виховуватимуть своїх дітей. І закладаючи основи виховання високих патріотичних почуттів майбутніх учителів, буде закладений міцний фундамент для формування та розвитку свідомого громадянського суспільства.

Список літератури:

1. Beh, I.D. (1997). Values as the core of the individual. Values of education and upbringing: a scientific and methodical collection. Kyiv: Issue of APS of Ukraine [in Ukrainian].
2. Vishnevsky, O. (1996). Modern Ukrainian education. Lviv: Pedagogical essays [in Ukrainian].
3. State National Program «Education» («Ukraine of the 21st Century») (1993). Education [in Ukrainian].
4. Law of Ukraine «On Education» (1996). Kyiv: Genesis [in Ukrainian].
5. Law of Ukraine on general secondary education (1999). Education of Ukraine [in Ukrainian].

6. Komensky, Y.A. (1992). Democratization of education and society (To the 400th Anniversary of Y. Komensky's Birth) Kyiv [in Ukrainian].
7. The concept of national education (1995). Native shk. №6. 18-25 [in Ukrainian].
8. Concept of the national education system (1999). Teacher. 30-35 [in Ukrainian].
9. Korkishko, O.G. (2004). Upbringing of patriotism of younger students in extracurricular education. Extended abstract of the candidate's thesis. Lugansk [in Ukrainian].
10. Kuz, V.G. Rudenko, Yu.D, Sergiychyk, Z.O. (1993). Fundamentals of National Education: Conceptual Provisions. Uman: Khristinov district printing house [in Ukrainian].
11. Makarenko, A.S (1990). Educational methodology. Kyiv [in Ukrainian].
12. National Doctrine of Educational Development (2002). Education. №26. 2-4 [in Ukrainian].
13. Rudenko, Y.D. (1991). Ukrainian national education system: lecture notes. Kyiv: KDPI [in Ukrainian].
14. Rusova, S. Selected Pedagogical Works: In 2 volumes. Sofia Rusova. Kyiv: Lybid, 83-85 [in Ukrainian].
15. Stelmakhovich, M.G. (1992). Ukrainian National School and Folk Pedagogy. Elementary School. № 7-8. Pp. 3-6 [in Ukrainian].
16. Sukhomlinsky, V.O. (1976). Problems of upbringing of a well-developed personality. Selected works: In 5 vols. Vol. 1. Kyiv: Rad., 55-206 [in Ukrainian].